

Mariusz Mielczarek

POMIĘDZY WSCHODEM I ZACHODEM

MENNICTWO OŚRODKÓW RODOS W OKRESACH ARCHAICZNYM I KLASYCZNYM

ABSTRAKT Położona u wybrzeży Azji Mniejszej wyspa Rodos jest terenem, na którym w starożytności ścierały się wpływy kulturowe i ekonomiczne płynące z Azji Mniejszej oraz ze świata greckiego. Sytuacja ta widoczna jest w mennictwie ośrodków rodyjskich w okresach archaicznym i klasycznym. Trzy rodyjskie *poleis*, Ialysos, Lindos i Kamiros emitowały własne monety od ostatniej ćwierci VI w. p.n.e. do 408/407 r. p.n.e., tj. do czasu założenia miasta Rodos. Ikonografia monetarna oraz systemy wagowe, w których wybijano monety odzwierciedlają zmiany polityczne i powiązania gospodarcze. Na produkcję monetarną istotny wpływ wywarły powiązania handlowe – przez Rodos prowadziły szlaki handlowe wiążące Grecję z Azją Mniejszą, Lewantem i Egiptem. Sytuacja ta znalazła swoje odbicie w rozlokowaniu skarbów zawierających monety ośrodków rodyjskich. Szczególny charakter ma dyskusja nad produkowanymi na Rodos monetami elektronowymi.

Słowa kluczowe: starożytna Grecja, Rodos, monety, powiązania handlowe, okres archaiczny, okres klasyczny

ABSTRACT The island of Rhodes, situated near Asia Minor, was an area in which cultural and economic influences from Asia Minor and the Greek world met in Antiquity. Effects of this situation are visible in the coinages of the Rhodian *poleis* in the Archaic and Classical periods. Ialysos, Lindos and Kamiros issued coins from the last quarter of the 6th century BC to 408/407 BC, i.e. to the time of founding of the city of Rhodes. The history of the coinage of each city is discussed. Coin iconography and different weight systems used in coin production are related to the prevailing political and economic situation. The trade connections of the three Rhodian *poleis* with Asia Minor, the Levant and Egypt also had a strong influence on Rhodian coinage. These trade relations well attested by the location of coin hoards consisting of coins of Ialysos, Lindos and Kamiros. Special attention is given to the electrum coins minted by the Rhodian *poleis*. A special topic of the discussion is the reasons why electrum coinage was produced.

Key words: Ancient Greece, Rhodes, coins, trade relations, Archaic period, Classical period

Na położonej u wybrzeży Azji Mniejszej wyspie Rodos* oddziaływanie płynące ze Wschodu, przede wszystkim z Azji Mniejszej, już od późnego okresu epoki brązu ścierały się z silnymi wpływami kręgu greckiego¹. Te stykające się na wyspie prądy kulturowe i gospodarcze (uwzględniając w tym miejscu pozycję Persji Achemenidów²) wywarły piętno na sytuacji rodyjskich ośrodków w okresach archaicznym i klasycznym. Wyspa Rodos była „członkiem wspólnoty” wschodniej części basenu Morza

Śródziemnego, ale też stała się ona elementem swoistego rodzaju antagonizmu Azji i Europy, rozumianej jako świat helleński³.

Prezentowane rozważania dotyczą okresu od rozpoczęcia produkcji monet przez miasta rodyjskie w ostatniej ćwierci VI w. p.n.e., po założenie miasta Rodos w 408/407 r. p.n.e. W okresie tym wyspa (Mapa) podzielona była na trzy duże *phylai*⁴, których głównymi centrami były doryckie *poleis*⁵: Ialysos, Lindos i Kamiros⁶. Były to ośrodki, których gospodarka miała charakter agrarny, przy rozwiniętym handlu morskim⁷. Od VIII w. p.n.e. przeżywały one okres

* Artykuł powstał w związku z realizacją projektu „Grecka Kymisala. Antyczna „polis” na wyspie Rodos”. Projekt został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2013/11/B/HS3/02061. W pracy tej wykorzystane zostały będące w druku opracowania, za których udostępnienie serdecznie dziękuję prof. M. Stefanakisowi z Uniwersytetu Egejskiego w Rodos.

¹ Konstantinopoulos 1986: 25 i nn.

² Dla przykładu, ze względu na Licję i Karię: Zahle 1991; Konuk 2000.

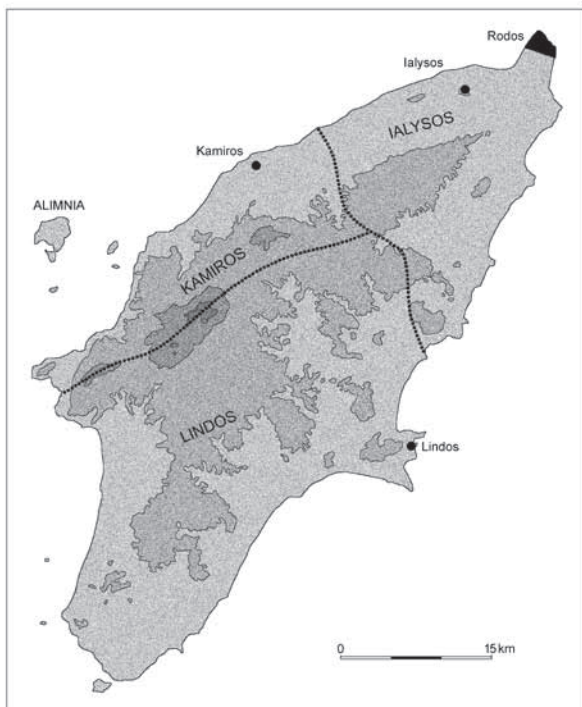
³ Dla przykładu Bichler 2014.

⁴ Papachristodoulou 1999: 29-43.

⁵ IACP poz. 995, 996, 997.

⁶ Hom. Il. 2.654-656 (katalog okrętów); Pind. Ol. 7.26 i 104-108 [Turyn] (Oda na zwycięstwo olimpijskie Diagorasa z Rodos w walce na pięści) – zob. Konstantinopoulos 1986: 37-42; Ps.-Scylax 99. Bresson 2000: 96.

⁷ Konstantinopoulos 1986: 33; Möller 2000: 88.

Mapa. Ośrodki Rodos w okresach archaicznym i klasycznym. Rys. E. Wtorkiewicz-Marosik

prosperity⁸; w VII w. p.n.e. wyspa Rodos zajmowała ważną pozycję na szlaku wiodącym w kierunku Lewantu i Egiptu⁹. Rodyjskie *poleis* były wśród założycieli Hellenion w Naukratis¹⁰. Miasta rodyjskie razem z Kos, Knidos oraz Halikarnasem, tworzyły zespół sześciu doryckich miast skupionych wokół świątyni Apollona w Triopion, koło Knidos (miasto Halikarnas z czasem zostało z niego wykluczone)¹¹. Ialysos znalazło się pod wpływem Polikratesa z Samos¹². Wspomniane trzy rodyjskie *poleis* były członkami Związku Morskiego. W 412/411 r. p.n.e., w efekcie przybycia na wyspę oddziału Lacedemończyków (działanie takie miało być uzgodnione z najważniejszymi obywatelami Rodos)¹³, miasta rodyjskie przeszły na stronę przeciwników Aten. Opisując tę akcję Tukidydes określił wyspę Rodos jako bogatą i potężną, dysponującą wieloma marynarzami oraz licznymi żołnierzami¹⁴.

⁸ Weiss, Hurter 1998: 5.

⁹ Möller 2000: 83-84.

¹⁰ Hdt. 2.178. Möller 2000: 75, 83-84, 170-171. Zob. też Bresson 1980.

¹¹ Hdt. 1.144.

¹² Jest to sugestia oparta o tekst Anakreonta, fr. 4 [Page, tłum. polskie J. Danielewicz], który przebywał na Samos na zaproszenie tyrana Polikratesa (pozostał na wyspie do czasu zabójstwa tyrana przez perskiego satrapę). W poezji Anakreonta są też odniesienia do Kleobulosa z Lindos – fr. 14. Shipley 1987: 81.

¹³ Thuc. 8.44.

¹⁴ Thuc. 8.44. W opinii Tukidydesa podporządko-

W 408/407 r. p.n.e. założono¹⁵ miasto Rodos, które ulokowano w północnej części wyspy. Powstało ono w drodze synoikizmu trzech rodyjskich ośrodków¹⁶. Dzięki tej decyzji wyspa Rodos stała się jednym z najważniejszych, bogatych centrów handlowych (w tym handlu zbożem) we wschodniej części basenu Morza Śródziemnego. Po 408/407 r. p.n.e. starsze ośrodki utraciły swoje poprzednie znaczenie. Chociaż jeszcze kilka lat przed założeniem Rodos (działania w tym kierunku „zjednoczonego państwa” podjęto już w 411 r. p.n.e.) traktowane były jako samodzielne jednostki¹⁷, po 408/407 r. p.n.e. pozostały one centrami administracyjnymi, w dużej części o religijnym znaczeniu¹⁸. Zrezygnowały one z własnego mennictwa. Monety Ialysos, Lindos i Kamiros, zastąpione zostały przez emisje miasta Rodos¹⁹; monety miasta Rodos szybko zaczęły „wypływać” daleko poza wyspę²⁰.

Jak większość ośrodków zachodniej części Azji Mniejszej rodyjskie *poleis* rozpoczęły produkcję monet²¹ po podboju państwa lidyjskiego przez Persów (547/546 r. p.n.e.). Biorąc chronologię skarbów zawierających monety miast Rodos za podstawę datowania początków mennictwa rodyjskich *poleis*, uznać należy, że początek emisji monet przez ośrodki rodyjskie przypadł na czwartą ćwierć VI w. p.n.e.²² Były to monety srebrne, którym stosunkowo szybko, ale chyba na krótko, zaczęły towarzyszyć mniej liczne monety elektronowe²³. Lidyjski „wynalazek” szybko przyjęty został wśród Greków zachodniej części Azji

wanie Rodos Sparcie pozwoliłoby na utrzymanie peloponeskiej floty bez finansowej pomocy Persów. Lacedemończycy ściągnęli z Rodos prawie 32 talenty.

¹⁵ Zob. Diod. 13.75.1; Strabo 14.2.9-10.

¹⁶ Zob. Gabrielsen 2000.

¹⁷ Thuc. 8.44.2.

¹⁸ Hall 2011: 83-84.

¹⁹ Mennictwem Rodos w sposób naukowy zainteresowano się stosunkowo wcześniej, na samym początku wieku XIX (Cahn 1957: 18). Zapewne, przynajmniej w części, związane było to z interpretacją wyobrażenia głowy Heliosa, zasadniczego elementu ikonograficznego monet miasta Rodos, jako wizerunku twarzy Chrystusa w koronie cierniowej, tzw. monety Judasza (Carradice, Price 1988: 10).

²⁰ Dla przykładu: Bresson 1993; Apostolou 2002. Dotarły one także na tereny Europy środkowej: Kolnikova 2012: 58 nr 956, 59; Mielczarek 1989: 58, 61.

²¹ Generalnie na temat mennictwa wysp Dodekanezu: Kraay 1976: 35; Apostolou 2006; Nicolet-Pierre 2006; Stefanakis 2014; Stefanakis, Demetriou 2015.

²² Stefanakis 2014; Stefanakis, Demetriou 2015.

²³ Konuk 2012: 54.

Mniejszej²⁴. Podjęcie przez nich produkcji monet elektronowych pozwoliło na wejście na rynek lidyjski, mimo nieprzychylniej miastom greckim polityki lidyjskich władców, czego szczególnym przykładem może być Milet.

Fig. 1. Ialysos, ca. 525/520-515/510 p.n.e., AR, obol.
SNG Cop. Cyprus – Capadocia..., nr 337

W świecie greckim szybko zaczęły dominować monety srebrne²⁵. Pierwsze monety Ialysos wybito około 525/520 r. p.n.e.²⁶ Były to srebrne stater w lokalnym standardzie wagowym tej *polis*. Przy produkcji frakcji statera wykorzystano standard przyjęty na Samos²⁷. Na awersach najwcześniejszych egzemplarzy umieszczono rysunek palmy zbudowanej z pięciu ustawionych pionowo liści, po bokach których umieszczono woluty (Fig. 1). Rewersy staterów zajmują oddzielone od siebie dwa prostokątne zagłębienia. W tym czasie wzór ten popularny był w ośrodkach Karii. W opinii A. Bressona egzemplarze takie wybite zostały pod wpływem Samos²⁸.

Między 515/510 a 480/475 r. p.n.e. wprowadzono monety (Fig. 2) z przedstawieniem skrzydlatego dzika na stronie głównej. Bito stater (Fig. 2) i ich frakcje (Fig. 3). Motyw skrzydlatego dzika uważany jest za nawiązanie do emisji Samos²⁹ – dopuszcza się możliwość, że rodyjska *polis* była czasowo pod władzą tyrauna Samos Polikratesa³⁰. Wpływami z Samos tłumaczy się również wykorzystanie tego motywu na srebrnych monetach Kladzomenai, elektronowych monetach Mity-

lene oraz Kyzikos. Na rewersach monet widnieje głowa orła, często w ramce perełkowej, w zagłębionym kwadracie³¹. Warto zauważyć, że w odróżnieniu od Lindos i Kamiros rewersu nie zajmują dwa zagłębione prostokąty, charakterystyczne dla mennictwa miast Karii. Na monetach pojawiła się nazwa *polis* w jońskiej formie IEΛYΣION (Fig. 3), zamienionej na IALYΣION (Fig. 4)³²: umieszczono ją obok wizerunku głowy orła.

Fig. 2. Ialysos, ca. 515/510-500 p.n.e., AR, stater.
Auctions-Catalog Hirsch XXV, Sammlung Philipsen,
1909, nr 2426

Fig. 3. Ialysos, ca. 515/510-500 p.n.e., AR, tetrobol.
Auctions-Catalog Hirsch XXV,
Sammlung Philipsen, 1909, nr 2429

Fig. 4. Ialysos, ca. 500-480 p.n.e., AR, stater.
Auctions-Catalog Hirsch XVIII, 1907, nr 2483

²⁴ Stało się to na tyle szybko, iż dopuszcza się niekiedy możliwość udziału Greków w kreacji monet. Howego 1995:1.

²⁵ Konuk 2012: 53. Propozycja K. Konuka, iż srebro wyparło elektron z powodu mniejszej jego wartości i tym samym jego szerszej akceptacji nie w pełni wyjaśnia problem powodów popularności srebra w świecie greckim.

²⁶ Price, Waggoner 1975: 96 – proponowanie datowanie 500-480 p.n.e.; Bresson 1981: 211-226 – propozycja datowania monet na lata 540-530 p.n.e.

²⁷ O wpływach Samos na mennictwo Rodos: Van Alfen 2012: 29. Zob. Barron 1964; Shipley 1987: 71 przyp. 12, 81-99.

²⁸ Bresson 1981: 226; Weiss, Hurter 1998: 13; Apostolou 2006: 34. Zob. Nicolet-Pierre 2006: 55.

²⁹ Barron 1966: 168-172, „class A II”.

³⁰ Zob. przyp. 12 oraz Weiss, Hurter 1980: 13. Na temat polityki Polikratesa, także gospodarczej: Shipley 1987: 81-99.

Staterów nie produkowano w sposób ciągły³³. W zdecydowanie większej ilości niż stater wypuszczono monety niższych nominałów (egzemplarze o masie pomiędzy 1,96-2,4 g uważa się za tetrobole w standardzie właściwym dla Samos; podobnie jak drobne sztuki z palmetą)³⁴. W okresie tym, na przełomie VI i V w. p.n.e. wyemitowano monety w elektronie. Wybito hekty i niższe nominały.

³¹ Weiss, Hurter 1998; Stefanakis 2014: 57-59, 63-64, 68-70; Stefanakis, Demetriou 2015: 37-44.

³² Stefanakis 2014: 68-69; Stefanakis, Demetriou 2015: 37-38, 100-101. Monety z napisami w obu wersjach były w skarbie z Asyut w Egipcie (IGCH 1644) – Waggoner, Price 1975: 94-95.

³³ Weiss, Hurter 1998: 9.

³⁴ Weiss, Hurter 1998: 11.

Obecnie znanych jest niewiele egzemplarzy pieniądza elektronicznego Ialysos³⁵.

Fig. 5. Ialysos, 470-411 p.n.e., AR, diobol.
Według: Busso Peus 2009, nr 171.
Rys. E. Wtorkiewicz-Marosik

Fig. 6. Lindos, ca. 525/520-515/510 p.n.e., AR, drachma.
Według: Wells 1981. Rys. E. Wtorkiewicz-Marosik

Kolejna zmiana nastąpiła około 470 r. p.n.e. i związana była z wpływami Aten będącymi wynikiem członkostwa Ialysos w Związku Morskim. Z tego tytułu na rewersach monet w zagłębionym kwadracie umieszczono głowę Ateny w hełmie (Fig. 5). Modyfikacji ikonografii towarzyszyła zmiana standardu wagowego. Diobole, obole i hemiobole wybijano w standardzie attyckim. Widoczna w tym okresie przewaga emisji niskich nominałów mogła być skutkiem polityki Aten.

Efektom przybycia na Rodos oddziaływaniami spartańskiego były kolejne zmiany. Nowy standard wagowy i wygląd monet – na awersach pokazano przednią część konia (może Pegaza). Wybito obole i hemiobole.

W przypadku Ialysos zmiany standardu wagowego monet są związane z sytuacją polityczną. Okres „niezawisłości” – lokalny standard Ialysos, oddziaływania Samos – samoski, wpływy ateńskie – attycki, po 412/411 r. p.n.e. – eginecki³⁶.

Okolo 525/520 r. p.n.e.³⁷ monety pojawiły się w Lindos, na wschodnim wybrzeżu wyspy. Pierwszy szerzej opisany egzemplarz pochodził ze skarbu monet archaicznych, który odkryto na terenie Turcji³⁸. Była to niewielka seria srebrnych drachm (6,85 g) z głową lwa wprost na stronie głównej

(Fig. 6)³⁹. Motyw głowy lwa ukazanej w ten sposób wykorzystano również na monetach Samos, Miletu i innych ośrodków małoazjatyckich⁴⁰. W niektórych przypadkach wskazywano na wpływ Samos na popularność tego motywu⁴¹. Na rewersie umieszczono dwa rozdzielone prostokątne zagłębienia o nieregularnym wypełnieniu. Podobny rewers widoczny jest na emisjach miast Karii, także ośrodków rozlokowanych na wyspach położonych wzdłuż południowo-wschodniego wybrzeża Azji Mniejszej. Opisany wyżej kształt rewersu utrzymany został długo, a pas między zagłębieniami wykorzystano do umieszczenia nazwy *polis*. Monety opisanego typu wybite zostały w indywidualnym standardzie wagowym Lindos.

Fig. 7. Lindos, ca. 515/510-480 p.n.e., AR, stater.
Naville & Cie, Catalogue X, 1925, nr 716

Fig. 8. Lindos, ca. 515/510-412/411 p.n.e., EL (0,92 g).
Auctions-Catalog Hirsch XXV,
Sammlung Philipsen, 1909, nr 2430

Okolo 515/510 r. p.n.e. zaczęto bić srebrne stater (ok. 13,70 g) i ich frakcje, na awersach których umieszczono pokazaną z profilu głowę lwa z otwartą paszczą (Fig. 7) – „symbol”, którym posłużono się na monetach władców Lidii, w mennictwie Achemenidów naśladowujących lidyjską ikonografię⁴² oraz na pieniądzach greckich *poleis*, w tym pobliskiego Knidos⁴³. Okolo 500 r. p.n.e. przedstawienie głowy lwa stało się popularnym motywem w Karii, przede wszystkim tam, gdzie wykorzystano standard

³⁹ Wells 1981; Stefanakis 2014: 65; Stefanakis, Demetriou 2015: 61-62. Por. Nicolet-Pierre 2006: 52.

⁴⁰ Barron 1966: 15-45 i n. Motyw ten wykorzystano również na monetach bosporańskich w samym końcu VI i w V w. p.n.e. bitych w Pantikapaion, ale z całkowicie odmiennym rewersem – Šelov 1956: 18-19. Jak wskazał H.B. Wells dopuszczano możliwość, iż pierwszy opisany egzemplarz może być monetą bosporańską – Wells 1981: 30.

⁴¹ Uwaga powyższa dotyczy monet Pantikapaion – Kruškol 1950: 184; Šelov 1956: 17; Frolova 2004.

⁴² Zob. Cahn 1957: 22-23, 25; Weidauer 1975: 94-107.

⁴³ Cahn 1970: 74-75, 94.

³⁵ Weiss, Hurter 1998: 11-12. Cahn 1970: 190 przyp. 584 wskazał 6 sztuk takich monet, ale trzy z nich uznane zostały za emisje Miletu.

³⁶ Stefanakis 2014: 63-64; Stefanakis, Demetriou 2015: 46-50.

³⁷ Cahn 1957: 18-26.

³⁸ Wells 1981: 30.

eginecki⁴⁴. Początki emisji takich monet w Lindos (trwała ona do około 480 r. p.n.e.⁴⁵) zdają się przypadać jeszcze na czasy Kleobulosa⁴⁶ (VI w. p.n.e.; zmarł mając lat 70⁴⁷). Na rewersach monet, na pasie pomiędzy zagłębionymi prostokątami, umieszczono legendę ΛΙΙΔΙ⁴⁸. W okresie tym – przełom VI i V w. p.n.e. – wybito również niewielkie monety elektronowe (Fig. 8) o takiej samej jak pieniądz srebrny ikonografii.

Fig. 9. Lindos, ca. 480/475-460 p.n.e., AR, stater. Według: Cahn 1957. Rys. E. Wtorkiewicz-Marosik

Fig. 10. Lindos, 411-408/7 p.n.e., AR, diobol. Auktions-Katalog, Brüder Egger XLVI Sammlung Prowe, 1914, nr 1363

W latach 470-411 powstały srebrne statery (13,26 g) z głową lwa na jednej stronie oraz umieszczonym w zagłębionym kwadracie rysunkiem delfina oraz legendą ΛΙΙΔΙΟΝ na drugiej (Fig. 9). Jak w przypadku Ialysos zwraca uwagę większa produkcja monet niskich nominałów. Podobnie też ocenia się tę sytuację, traktując ją jako efekt ateńskiej dominacji⁴⁹.

Po 411 r. p.n.e. produkowano monety (Fig. 10) z wizerunkiem przedniej części konia na awersie i głową lwa w zagłębionym kwadracie na rewersie. Przy ich emisji wykorzystano standard eginecki. Przed 408 r. p.n.e. wypuszczono niewielkie monety z głową lwa oraz głową Ateny na drugiej stronie.

Jak w przypadku dwóch innych ośrodków *polis* Kamiros rozpoczęła produkcję monet w ostatniej ćwierci VI w. p.n.e. Wybito je w srebrze. Srebrne monety Kamiros i Lindos, łączy to, że choć awersy mają indywidualny charakter, to rewersy są podobne – dwa zagłębione prostokąty oddzielone od siebie. Pierwsze emisje to statery (Fig. 11), drachmy i niż-

sze nominały (Fig. 12), na awersie których widnieje liść figi. Monety takie bito do około 470/460 r. p.n.e. w szerokiej gamie nominałów, od statera do hemiobola⁵⁰. Przed końcem VI w. p.n.e. wybito w Kamiros monety elektronowe (Fig. 13)⁵¹. Ich ikonografia nie odbiegała od tej typowej dla srebra. Około 470/460 r. p.n.e. wprowadzono do obiegu srebrne monety z liściem figi na awersie i nazwą *polis* na stronie przeciwnej. Podaną ją w formie ΚΑΜΙΡΕΩΝ, na mniejszych nominałach stosowano skrót ΚΑ. Od 411 r. p.n.e., tak jak w pozostałych dwóch ośrodkach, produkowano monety, na awersie których pokazano głowę konia.

Fig. 11. Kamiros, ca. 525/520-500 p.n.e., AR, stater. Auctions-Catalog, Hamburger VII, 1908 nr 590

Fig. 12. Kamiros, ca. 525/520-500 p.n.e., AR, trihemiobol. Auktions-Katalog, Brüder Egger XLVI Sammlung Prowe, 1914, nr 1358

Fig. 13. Kamiros, ca. 525/520-500 p.n.e., EL (0.35 g). Auktions-Katalog, Brüder Egger XLVI Sammlung Prowe, 1914, nr 1356

Przez cały okres emisji wykorzystywano w Kamiros eginecki standard wagowy, ze staterem (didrachmą) ważącym 12,40 g⁵².

W Ialysos, Lindos i Kamiros szczyt produkcji monet przypadł na czas od około 515/510 r. p.n.e. do 470/460 p.n.e. W tym okresie w emitowano monety srebrne i elektronowe. Stosunkowo aktywna produkcja monet srebrnych trwała również i później⁵³.

⁵⁰ Stefanakis 2014: 70-71; Stefanakis, Demetriou 2015: 83-89.

⁵¹ Dopuszcza się możliwość, że względu na litery K-A napisane wstecznie, zaliczenia do emisji Kamiros monety elektronowej wybitej około 480 r. p.n.e. Konuk 2012: 54, tabl. 3 nr 22; Stefanakis, Demetriou 2015: 86 fig. 8-9.

⁵² Nicolet-Pierre 2006: 50; Stefanakis, Demetriou 2015: 93.

⁵³ Zob. Kagan 1987:25.

⁴⁴ Konuk 2012: 54.

⁴⁵ Stefanakis, Demetriou 2015: 63-68.

⁴⁶ Berve 1997: 152.

⁴⁷ Diog. Laert. 1.93.

⁴⁸ Zob. Cahn 1957.

⁴⁹ Figueira 1998: 71.

Nie jest jednoznaczna ocena emisji monet elektronowych, we wszystkich ośrodkach bitych na przełomie VI i V w. p.n.e.⁵⁴; może w przypadku Kamiros emisję takich monet zaczęto nieco wcześniej, z pewnością w ostatniej ćwierci VI w. p.n.e. Pojawiły się one po rozpoczęciu emisji monet srebrnych. Są to monety różnych nominałów – 1/6, 1/12, 1/24, 1/48 i 1/92 statera (pomijając w tym miejscu kwestię standardu wagowego). Prawdopodobnie były one bite z przerwami⁵⁵. Wykorzystanie elektronu w ośrodkach rodyjskich zbiega się z podobnymi działaniami w Lampsakos i Chios⁵⁶. Stosunkowo skromna (biorąc pod uwagę ilość zachowanych egzemplarzy) produkcja takich monet w Ialysos, Lindos i Kamiros zdaje się podważać sugestię o ich specjalnym przeznaczeniu w wymianie handlowej, tzn. dostosowaniu się do potrzeb rynku i to nie koniecznie lokalnego. Elektronowe monety bite na Rodos nie zostały poświadczone w znaleziskach poza wyspą. Biorąc pod uwagę te argumenty J.H. Kagan wskazywał, iż podjęcie emisji monet w elektronie mogło być skutkiem kłopotów ze srebrem⁵⁷. Jeśli tak, to problem ten miałby charakter regionalny. Nie można jednak odrzucić sugestii, że podjęcie emisji monet elektronowych wynikało z okresowego spadku wartości srebra, na co zwrócił uwagę A. Bresson⁵⁸.

Jeśli jednak traktować każdą *poleis* odrębnie być może uda się wskazać również inne przyczyny podjęcia emisji monet elektronowych. Do takiego podejścia upoważnia to, że nie ma właściwie wątpliwości co do tego, że modyfikacje ikonografii monet rodyjskich *poleis*, a po części również zróżnicowanie standardów wagowych, odzwierciedlają zmiany w sytuacji politycznej ośrodków. Warto zauważyć, że monety elektronowe bite były różnych standardach – samoskim w Ialysos, lokalnym w Lindos oraz egineckim w Kamiros. Zauważono już, że w skarbach w okresie archaicznym monety wybite w standardzie samoskim nie są mieszane z tymi w systemie lidyjsko-milezyjskim⁵⁹.

Zwracano uwagę⁶⁰, iż na mennictwo rodyjskich *poleis* wpływały powiązania handlowe. Rodos zajmowała istotną pozycję na szlakach, które prowadziły z Grecji lądowej przez Eginę do ośrodków

Azji Mniejszej, na tereny Lewantu (w węższym znaczeniu tego terminu⁶¹) oraz do Egiptu. Kamiros, które po założeniu Rodos, pozostało ośrodkiem rolniczym, współpracowało z południową strefą Morza Egejskiego i zajmowało się redystrybucją zboża⁶². Warto w tej sytuacji przywołać odnoszącą się do późniejszych czasów informację o obecności w Kamiros mieszkańca Cyreny⁶³. Być może udziałem w handlu zbożem tłumaczyć można wybite w Kamiros egzemplarze elektronowych, choć przeciw tej opinii przemawiają niskie nominały takich monet. Nie da się wykluczyć, że podjęcie emisji monet elektronowych mogło mieć znaczenie prestiżowe.

Skarby, w których były monety rodyjskich *poleis* (pomijając znaleziska z wyspy Rodos⁶⁴) zarejestrowano w zachodniej części Azji Mniejszej⁶⁵, na terenie Lewantu⁶⁶ oraz w Egipcie⁶⁷. Stater Lindos był w datowanym na około 375 r. p.n.e. zespole około 394 monet srebrnych odkrytym w Malayer, 65 km na południowy-wschód od antycznej Ekbatany⁶⁸. Egzemplarz wybity na Rodos był razem z monetami ośrodków Sycylii, Tracji i Macedonii, pieniędzmi Aten oraz miast zachodniej części Azji Mniejszej. Jest to najdalej na wschód „wysunięty” skarb zawierający monetę jednej z trzech rodyjskich *poleis*.

Skład wspomnianego wyżej zespołu oraz pozostałych skarbow zawierających monety wybite na Rodos, datowanych w poważnej części na przełom VI i V, V oraz IV w. p.n.e., odzwierciedla w pełni obieg monetarny na obszarze wschodniej części basenu Morza Śródziemnego⁶⁹. Monety z Rodos stanowią zazwyczaj niewielki procent zespołu. Często są to pojedyncze egzemplarze⁷⁰.

W kontaktach ośrodków rodyjskich z Azją Mniejszą znaczącą rolę odgrywała *peraia*, której

⁶¹ Obszar współczesnych państw, Syrii, Libanu, Izraela, Jordanii.

⁶² Bresson 2000 [Une famille camiréenne...]: 98.

⁶³ Bresson 2000 [L'attentat d'Hiéron et le commerce...]: 146-147 oraz Bresson 2011.

⁶⁴ IGCH 1163 (datowany na ok. 525-500 p.n.e.) i 1185, uzupełnienie Kagan 1992 oraz CH VIII nr 21 (ok. 500 p.n.e.).

⁶⁵ Elmali (CH VIII.48; Fried 1987), Azja Mniejsza (CH VIII.19), IGCH 1195 (Jonja), Azja Mniejsza (CH V.2).

⁶⁶ Kagan 1994.

⁶⁷ IGCH 1637 (Demanhur), 1639 (Sakha), 1644 (Asyut), 1645 (Zagazig). Zob. Figueira 1998: 31-35.

⁶⁸ IGCH 1790.

⁶⁹ Kagan 1994: 49.

⁷⁰ Zob. zestawienie M. Stefanakisa w: Stefanakis, Demetriou 2015: 103-106.

⁵⁴ Zob. Nicolet-Pierre 2006: 50-51; Stefanakis 2014: 61-62; Stefanakis, Demetriou 2015. Por. Figueira 1998: 87.

⁵⁵ Figueira 1998: 74.

⁵⁶ Bresson 2009: 77-78 przyp. 25.

⁵⁷ Kagan 1987: 26.

⁵⁸ Bresson 2009: 77.

⁵⁹ Nicolet-Pierre, Barrandon 1997; Bresson 2009: 73.

⁶⁰ Kraay 1976: 35.

poszczególne demy związane były z konkretną rodyjską *polis*.⁷¹ Ze względu na naturalną bliskość w „pierwszej kolejności” dotyczy to związków z Karią⁷² i, głównie, Licją⁷³, włączając w tym miejscu w ramy podjętych rozważań założone przez Lindos w 691/690 r. p.n.e. miasto Faselis⁷⁴ (na granicy Licji i Pamfilii). Komunikacja wyspy Rodos z zatoką Marmaris, na południowy-zachód od której rozlokowany był należący do Lindos dem Amos, była (i jest) łatwa⁷⁵. Tyran Lindos Kleobulos, o czym wspomina też *Kronika Lindos*⁷⁶ prowadzić miał zwycięską wojnę w Licji (sukces ten przyczynił się do odbudowy świątyni Ateny w Lindos)⁷⁷. Otwarta pozostaje odpowiedź na pytanie, na ile wspomniana kampania wojenna Kleobulosa była związana z walką o pozycję Lindos w handlu ze Wschodem. Nie sposób również raz jeszcze nie podkreślić, na co szczególną uwagę zwrócił A. Bresson⁷⁸, iż *poleis* Rodos i porty Licji⁷⁹ leżały na szlaku wiodącym ku wyspie Cypr, Lewantowi oraz ku Egiptowi. W opinii A. Bressona dopuścić można wpływ monet Ialysos z wizerunkiem skrzydlatego dzika na ikonografię monet bitych w Licji⁸⁰. Z pewnością monety z Licji i z ośrodków rodyjskich były razem w skarbach z Asyut w Egipcie i w skarbie z Elmali w Licji (Turcja)⁸¹. Znamienny jest „zestaw” monet z Rodos w datowanym na około 460 r. p.n.e. skarbie z Elmali. Warto przy tym zwrócić uwagę, że skarb odkryto w rejonie – antyczny region Milyas – z dobrym dostępem do morza⁸². Wśród 1900 monet było 289 staterów Kamiros, z liściem figi na awersie i dwoma zagłębionymi prostokątami, bez nazwy miasta, na stronie przeciwnej. Monety w większości były w bardzo dobrym stanie, mogącym świadczyć, iż nie były one w obiegu. Do wybicia 286 monet wykorzystano 16 stempli awersu i 15 stempli rewersu⁸³. Tak, jakby

niemal zaraz po wybiciu włączono je do zespołu. Razem z monetami Kamiros w skarbie było 6 monet Lindos (w tym jeden egzemplarz z legendą ΙΑΝΙΑ)⁸⁴. Taki zestaw monet ośrodków rodyjskich może sugerować „zabranie” owych egzemplarzy bezpośrednio z Rodos. Trudno jednak ocenić, czy fakt ten związany jest z handlem, za czym przemawiać może struktura zespołu, czy działaniami militarnymi⁸⁵. W dyskusji na ten temat istotne wydaje się to, że monety Kamiros wybite tymi samymi stemplami co egzemplarze z Elmali były w skarbie z Asyut⁸⁶.

Jeśli chodzi o Lewant – VI w. p.n.e. to również okres intensyfikacji wymiany prowadzonej przez rodyjskie *poleis* z Lewantem⁸⁷ – zwrócić trzeba uwagę, że stater Ialysos był w zespole, w którym razem z monetami, wśród których były sztuki z nacięciami, były placki srebrne i pocięte fibule⁸⁸.

Obecność monet rodyjskich *poleis* w Egipcie nie zaskakuje. Nawet jeśli podejmie się dyskusję na temat, czy odkryte w Egipcie depozyty zostały w takim jak je odkryto składzie do Egiptu przywiezione, czy zespoły sformowano już w Egipcie.

Kontakty Rodos z Egipcem poświadczone są przez bogate znaleziska wytworów rodyjskich w Egipcie i egipskich na Rodos; to ostatnie stwierdzenie ma szczególny wydźwięk odniesieniu do świątyń⁸⁹. W Kamiros, odnaleziono fragmenty dwóch rzeźb wykonanych w Egipcie w VII w. p.n.e. lub później⁹⁰ – kamienną głowę oraz części drugiej dzieła. Nie sposób nie wspomnieć o darze faraona Amazisa dla Lindos⁹¹ (dary od Amazisa otrzymał również Polikrates, tyran Samos⁹²), niezależnie od tego w jakim kontekście dar ten zostanie umieszczony⁹³.

⁷¹ Rice 1999: 45-54; Funke 1999: 55-75.

⁷² Zob. Polyb. 21.24.

⁷³ Bresson 1999; Zahle 1989 – tu także o obiegu monetarnym.

⁷⁴ IACP poz. 942.

⁷⁵ Rice 1999: 48.

⁷⁶ Zob. Higbie 2003: CXXIII (s. 30-31) i s. 102-103

⁷⁷ Berve 1997: 152; Bresson 1991: 102.

⁷⁸ Bresson 1999: 99.

⁷⁹ Zob. Zimmermann 1992. Artykuł ten dotyczy czasów późniejszych niż poruszane w tej pracy, ale daje generalny obraz problemu. Zob. uwagi dotyczące okresów archaicznego i klasycznego – Zimmermann 1992: 201 przyp. 3.

⁸⁰ Bresson 1999: 102-103.

⁸¹ IGCH 1644; CH VIII.48; Fried 1987.

⁸² Figueira 1998: 34, 43.

⁸³ Fried 1987: 7; Nicolet-Pierre 2006: 49.

⁸⁴ Fried 1987: 8.

⁸⁵ Podobne uwagi Bresson 1999: 103.

⁸⁶ IGCH 1644; Price, Waggoner 1975. Fried 1987: 7.

⁸⁷ Sheratt, Sheratt 1993: 371 wskazują na intensyfikację wymiany na tym kierunku, przywołując opis Tyru w Ks. Ezechiela, 27. Kourou 2004: 20.

⁸⁸ Kagan 1994.

⁸⁹ Kousoulis, Morenz 2007.

⁹⁰ Co do głowy: Jacopi 1932: 287 nr 2 „*Frammento di altra, corrosa, in pietra vulcanica nera, composta di cristallini lucenti. Rappresenta una testa umana di tipo egizio...*”; il. s. 289 fig. 12. Nowe opracowanie – Trolle: 1978. Francis, Vickers 1984b: 127. Co fragmentów drugiej rzeźby: Jacopi 1932: 286 nr 1, il. S. 288 fig. 11; Kourou 2004: 12-13; Rhodes: 199 nr 24.

⁹¹ Hdt. 2.182, 3.47. Francis, Vickers 1984a; Francis, Vickers 1984b.

⁹² Hdt. 2.182. Francis, Vickers 1984b: 123-124.

⁹³ Francis, Vickers 1984b: 120-125.

Rodyjczycy byli w Egipcie⁹⁴. Byli wśród założycieli Hellenion w Naukratis⁹⁵. Być może Egipt odwiedził Kleobulos z Lindos, uznany za znawcę filozofii egipskiej⁹⁶. Potwierdzona jest obecność w Naukratis w ostatnim dziesięcioleciu V w. p.n.e. Telesona Rodyjczyka⁹⁷. W Naukratis byli też ludzie pochodzący z Lindos⁹⁸. Mieszkańcy z Ialysos odwiedzili Abu Simbel⁹⁹. Byli to zarówno kupcy jak i wywodzący się z Rodos najemnicy¹⁰⁰.

W przypadku Faselis, miasta niezwykle istotnego w handlu świata greckiego z Lewantem i Egiptem¹⁰¹, najistotniejsze wydaje się to, że monety Faselis¹⁰² są w większości skarbów, w których występują monety rodyjskich *poleis*.

Konsekwencją założenia miasta Rodos była likwidacja mennictwa poszczególnych ośrodków. Srebrne monety Rodos wybito w systemie chioskim (15,30 g, lżejszym niż attycki – 17,56 g), które ze względu na rozmiary produkcji menniczej Rodos i ogromną popularność tych monet szybko nazwany został rodyjskim. Na najstarszych monetach Rodos¹⁰³ umieszczono głowę Heliosa, którego Rodyjczycy traktowali jako swojego przodka ze względu na związki boga z nimfą Rodos¹⁰⁴ (Pindar Ol. 7.1.30), na stronie odwrotnej pokazano kwiat róży. Był to znak nowej pozycji Rodos, której symbolem stał się rodyjski kolos zbudowany przez Charesa z Lindos.

Wykaz skrótów

CH – *Coin Hoards*, I- . London 1975- .

IACP – M.H. Hansen i Th.H. Nielsen (eds.), *An Inventory of Archaic and Classical Poleis*. Oxford 2004.

IGCH – M. Thompson, O. Mørkholm, C.M. Kraay (eds.), *An Inventory of Greek Coin Hoards*. New York 1973.

Rhodes – A. Coulié i M. Filimonos-Tsopotou (eds.) przy współpracy: S. Padel-Imbaud i V. Patsiada, *Rhodes une île grecque aux portes de l'Orient XVe-Ve siècle avant J.-C.* Paris 2014.

⁹⁴ Möller 2000: 170-171, 190-191.

⁹⁵ Möller 2000: 75, 83-84.

⁹⁶ Diog. Laert. 1.89. Francis, Vickers 1984b: 119.

⁹⁷ Bresson 1980: 299; Möller 2000: 170.

⁹⁸ Bresson 1980: 300.

⁹⁹ Möller 2000: 171.

¹⁰⁰ O greckich najemnikach w Egipcie, generalnie: Parke 1970: 4-6.

¹⁰¹ Bresson 2000 [Retour à Naukratis]: 68-69, 73.

¹⁰² Heipp-Tamer 1993.

¹⁰³ Ashton 1993.

¹⁰⁴ Pind. Ol. 19-20 [Turyń].

Literatura

Alfen van P. 2012. *Problems in the political economy of Archaic Greek coinage*. „Notae Numismaticae/Zapiski Numizmatyczne” 7, 13-36.

Apostolou E. 2002. *Rhodes hellénistique. Les trésors et la circulation monétaire*. „ΕΥΛΙΜΕΝΗ” 3, 117-182.

Αποστόλου Ε. [Apostolou E.] 2006. *Το νόμισμα στα Δωδεκάνησα και τη μικρασιατική τους περαιία. W: Το νόμισμα στα Δωδεκάνησα και τη μικρασιατική τους περαιία*. „ὄβολός” 8, 33-44.

Ashton R. 1993. *A revised arrangement on the earliest coinage of Rhodes*. W: M. Price, A. Burnett, R. Bland (eds.), *Essays in Honour of Robert Carson and Kenneth Jenkins*. London, 9-15.

Barron J.P. 1964. *The sixth-century tyranny at Samos*. „Classical Quarterly” 14.2, 210-229.

Barron J.P. 1966. *The Silver Coins of Samos*. London.

Berve G. [Berve H.] 1997. *Tirany Grecii*. Rostov na Donu [ros. tłum. książki *Die Tyrannis bei den Griechen*. München 1996].

Bichler R. 2014. *Der Antagonismus von Asien und Europa – eine historiographische Konzeption aus Kleinasien?* W: J. Fischer i E. Trinkl (eds.), *Der Beitrag Kleinasiens zur Kultur- und Geistesgeschichte der griechisch-römische Antike*. Wien, 9-20.

Bresson A. 1980. *L'Hellénion et le statut de Naucratis (VIe-IVe siècle a.C.)*. „Dialogues d'Histoire Ancienne” 6.1, 291-349 [reed. Bresson 2000].

Bresson A. 1981. *Note rhodiennes I. Monnaies a palmette*. „Revue des Etudes Anciennes” 83, 211-226.

Bresson A. 1993. *La circulation monétaire rhodienne jusqu'en 166*. „Dialogues d'Histoire Ancienne” 19.1, 119-169.

Bresson A. 1999. *Rhodes and Lycia in Hellenistic Times*. W: V. Gabrielsen et alia (eds.), *Hellenistic Rhodes: Politics, Culture, and Society*. Aarhus, 98-131.

Bresson A. 2000. *La cité marchande*. Bordeaux.

Bresson A. 2009. *Electrum coins, currency exchange and transaction coast in Archaic and Classical Greece*. „Revue Belge de Numismatique” 155, 71-80.

Bresson A. 2011. *Grain from Cyrene*. W: Z. Archibald, J.K. Davies i V. Gabrielsen (eds.), *The Economies of Hellenistic Societies. Third to First Century BC*. Oxford, 66-95.

Cahn H. 1957. *Die archaischen Silberstatere von Lindos*. W: K. Schauenburg (ed.), *Charites. Studien zur Altertumswissenschaft*. Bonn, 18-26.

Cahn H.A. 1970. *Knidos. Die Münzen des sechsten und des fünften Jahrhunderts v. Chr.* [Berlin Antike Münzen und Geschnittene Steine IV].

- Carradice I. i Price M. 1988. *Coinage in the Greek World*. London.
- Figueira Th. 1998. *The Power of Money. Coinage and Politics in the Athenian Empire*. Philadelphia.
- Francis E.D. i Vickers M. 1984a. *Green Goddess: A gift to Lindos from Amasis of Egypt*. „American Journal of Archaeology” 88, 68-69.
- Francis E.D. i Vickers M. 1984b. *Amasis and Lindos*. „British Institute of Classical Studies” 32, 119-130.
- Fried S. 1987. *The decadrachm hoard: an introduction*. W: I. Carradice (ed.), *Coinage and Administration in the Athenian and Persoan Empires. The Ninth Oxford Symposium on Coinage and Monetary History*. Oxford, 1-19 [BAR Int. Ser. 343].
- Frolova N.A. 2004. *Die frühe Münzprägung vom Kimmerischen Bosphoros (Mitte 6. bis Anfang 4. Jh. V. Chr.). Die Münzen der Städte Pantikapaion, Theodosia, Nymphaion und Phanagoria sowie der Sinder*. Berlin.
- Funke P. 1999. *Peraia: Einige Überlegungen zum Festlandbesitz griechischen Inselstaaten*. W: V. Gabrielsen et alia (eds.) *Hellenistic Rhodes: Politics, Culture, and Society*. Aarhus, 55-75.
- Gabrielsen V. 2000. *The synoikized polis of Rhodes*. W: P. Flensted-Jensen, T. Heine-Nielsen i L. Rubinstein (eds.), *Polis and Politics. Studies in Ancient Greek History Presented to M.H. Hansen on His Sixtieth Birthday, August 2000*. København, 177-205.
- Hall J.M. 2011. *Historia Grecji archaicznej ok. 1200-479 p.n.e*. Kraków.
- Higbie C. 2003. *The Lindian Chronicle and the Greek Creation of Their Past*. Oxford.
- Heipp-Tamer Chr. 1993. *Die Münzprägung der lykischen Stadt Phaselis in griechischer Zeit*. Sarrbrücken.
- Howgego Ch. 1995. *Ancient History from Coins*. London and New York.
- Jacopi G. 1932. *Esplorazione archeologica di Camiro – II*. „Clara Rhodos” 6-7, parte 1. Rodi.
- Kagan J.H. 1987. *The decadrachm hoard: chronology and consequences*. W: I. Carradice (ed.), *Coinage and Administration in the Athenian and Persoan Empires. The Ninth Oxford Symposium on Coinage and Monetary History*. Oxford, 21-28 [BAR Int. Ser. 343].
- Kagan J.H. 1992. *IGCH 1185 reconsidered*. „Revue Belge de Numismatique” 138, 1-24.
- Kagan J.H. 1994. *An Archaic Greek coin hoard from Eastern Mediterranean and early Cypriot coinage*. „Numismatic Chronicle” 154, 17-53.
- Kolníková E. 2012. *Němčice eine Macht-, Industrie- und Handelszentrum der Latènezeit in Mähren und Siedlungen am ihren Rande. Kommentierter Fundkatalog, Münzen*. Brno.
- Konuk K. 2000. *Influences et éléments achéménides dans le monnayage de la Carie*. W: O. Casabonne (ed.), *Mécanismes et innovations monétaires dans l'Anatolie Achéménide. Numismatique et Histoire*. Paris, 171-183.
- Konuk K. 2012. *Asia Minor to the Ionian revolt*. W: W.E. Metcalf (ed.) *The Oxford Handbook of Greek and Roman Coinage*. Oxford, 43-60.
- Kourou N. 2004. *Inscribed imports, visitors and pilgrims at the Archaic sanctuaries*. W: Χάρης Χάρης. *Μελέτες στη μνήμη της Χάρης Κάντζια*. Αθήνα, 11-30.
- Kousoulis P. i Morenz L.D. 2007. *Eucumene and economy in the horizon of religion. Egyptian donations to Rhodian sanctuaries*. W: M. Fitzenreiter (ed.), *Das Heilige und die Ware. Zum Spannungsfeld von Religion und Ökonomie* [Internet-Beiträge zur Ägyptologie und Sudanarchäologie 7].
- Kraay C.M. 1976. *Archaic and Classical Greek Coins*. London.
- Kruškol J.S. 1950. *Rannie monety Panyikapeâ kak istoričeskij istočnik*. „Vestnik Drevnej Istorii” 1. 183-188.
- Κωνσταντινόπουλος Γ. [Konstantinopoulos G.] 1986. *Αρχαία Ρόδος. Επισκόπηση της Ιστορίας και τέχνης*. Αθήνα.
- Mielczarek M. 1989. *Ancient Greek Coins Found in Central, Eastern and Northern Europe*. Wrocław.
- Möller A. 2000. *Naukratis. Trade in Archaic Greece*. Oxford.
- Nicolet-Pierre H. 2006. *Monnayage archaïques dans le Dodécanèse: un état des questions*. W: Το νόμισμα στα Δωδεκάνησα και τη μικρασιατική τους περαία. „ὄβολός” 8, 45-64.
- Nicolet-Pierre H. i Barrandon J.-N. 1997. *Monnaies d'électrum archaïques. Le trésor de Samos de 1894 (IGCH 1158) conservé à Paris*. „Revue Numismatique” 152, 121-135.
- Papachristodoulou I. 1999. *The Rhodian demes within the framework of the function of the Rhodian state*. W: V. Gabrielsen et alia (eds.), *Hellenistic Rhodes: Politics, Culture, and Society*. Aarhus, 29-43.
- Parke H.W. 1970 [repr. wydania z1933]. *Greek Mercenary Soldiers. From the Earliest Times to the Battle of Ipsus*. Oxford.
- Rice E.E. 1999. *Relations between Rhodes and the Rhodian Peraia*. W: V. Gabrielsen et alia (eds.), *Hellenistic Rhodes: Politics, Culture, and Society*. Aarhus, 45-54.

- Price M.J. i Waggoner N. 1975. *Archaic Greek Coinage. The Asyut Hoard*. London.
- Shipley G. 1987. *A History of Samos 800-188 BC*. Oxford.
- Στεφανάκης Μ.Ι. [Stefanakis M.I.] 2014. *Παρατηρήσεις στη νομισματοκοπία των αρχαίων πόλεων της Ρόδου (Λίνδος-Ιαλυσός-Κάμυρος): σταθμητικοί κανόνες και εικονογραφικές επιρροές*. W: *Η Μεσόγειος, η Ελλάδα και ο Κόσμος*. Αθήνα, 55-77.
- Στεφανάκης Μ.Ι. i Δημητρίου Ε. [Stefanakis M.I. i Demetriou E.] 2015. *Τα Νομίσματα της Νήσου Ρόδου κατά την Αρχαιότητα. Ιαλυσός-Λίνδος-Κάμυρος-Ρόδος*. Αθήνα (w druku).
- Šelov D.B. 1956. *Monetnoe delo Bospora VI-II vv. do našej ery*. Moskva.
- Sheratt S. i Sheratt A. 1993. *The growth of the Mediterranean economy in the early first millennium BC*. "World Archaeology" 24.3, 361-378.
- Trolle S. 1978. *An Egyptian head from Camirus, Rhodes*. „Acta Archaeologica” [København] 49, 139-150.
- Weidauer L. 1975. *Probleme der frühen Elektronprägung*. Fribourg [Typos. Monographien zur antiken Numismatik B. 1].
- Weiss A.-P.C. i Hurter S. 1998. *The silver staters of Ialysos*. „Schweizerische Numismatische Rundschau” 77, 5-24.
- Wells H.B. 1981. *A first coinage of Lindos?*. „Schweizer Münzblätter” 31.122, 29-34.
- Zahle J. 1989. *Politics and economy in Lycia during the Persian period*. „Revue des Etudes Anciennes” 91 [L’or perse et l’histoire grecque], 169-182.
- Zahle J. 1991. *Achaemenid influences in Lycia (coinage, sculpture, architecture). Evidence for political changes during the 5th century B.C.* W: H. Sancisi-Weerdenburg, A. Kuhrt (eds.), *Achaemenid History VI. Asia Minor and Egypt: Old Cultures in a New Empire*. Leiden, 145-160.
- Zimmermann M. 1992. *Die lykischen Häfen und die Handelswege im östlichen Mittelmeer. Bemerkungen zu PMich I 10*. „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik” 92, 201-217.

Mariusz Mielczarek
Instytut Archeologii i Etnologii PAN
mielczmar@o2.pl